

Ἡ θεολογία τοῦ σπερματικοῦ λόγου  
ὡς ἀρχετυπικὸς ὑπογραμμὸς  
γιὰ τοὺς παντοίους διαλόγους  
(πρὸς κοσμοαυτοκράτορας, ἀνακτοβούλια,  
αἵρετικούς, εἰδωλολάτρες, ὀργανικούς ἐπιστήμονες)  
τοῦ πάλαι καὶ τοῦ νῦν

ΛΑΜΠΡΟΥ ΧΡ. ΣΙΑΣΟΥ\*

«Ἐντὶ σταφυλῶν ἀκάνθας ἐποίησεν» (Ἡσ. 5.2)

Χάριν ὁμολογοῦμεν χαρίσιον εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς Δογματικῆς Γεώργιον Μαρτζέλον διὰ πρωτότυπον πόνημά του. Τὸ ὅποῖον ἀρχῆθεν ἐξεφωνήθη εἰς Συνέδριον παρὰ τὰς Παγασάς, ἀναρτήθηκε μετέπειτα εἰς τόπον διαδικτυακὸν καὶ ἐσχάτως τύποις ἐφανερώθη εἰς τὸ περιοδικὸν *Θεολογία* (84 Β' 2013).

Σύντονος μελέτη τοῦ ἄρθρου πείθει ὅτι αὐτὸ κομίζει ζεῦγος ρηξικέλευθων ἐρευνητικῶν προτάσεων. Οἱ ὁποῖες, ὑπὸ προϋποθέσεις, δύναται νὰ συστήσουν «παμμήχανον» καὶ πολυσθενές ὄργανον, χρήσιμον εἰς τοὺς παντοίους Διαλόγους.

Εἰς τὸ ἄρθρον παρουσιάζεται ἡ τοῦ Ἰουστίνου μάρτυρος διδασκαλία περὶ σπερματικοῦ λόγου. Ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἐν τάχει διαστέλλεται ἀπὸ ἀντίστοιχη φιλοσοφικὴ δοξασία τῶν Στωικῶν, ἀποτιμᾶται (α) ὡς γνήσια βιβλικὴ διασυνδεόμενῃ μὲ τὸ βιβλικὸν *Ἰω* (1.9) καὶ (β) ὡς πατερικὴ μὲ δύο ἀναφορὰς εἰς τὸν Μ. Βασίλειον. Εἰς τὰ συμπεράσματα ἀναδεικνύεται ἡ χρησιμότης τῆς ὡς ἄνω διδασκαλίας γιὰ τοὺς συγχρόνους διαλόγους καὶ γιὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἱεραποστολήν.

---

\* Ὁ Λάμπρος Χρ. Σιάσος εἶναι Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ.

Διὰ τοῦ προκειμένου μελετήματος προτιθέμεθα νὰ ἀναδείξουμε πλείστως τὴν ἐξαιρετικὴν χρησιμότητα τῆς ὡς ἄνω διδασκαλίας. Πρὸς τοῦτο θὰ κινήθοῦμε κινήματα τέσσαρα.

Πρῶτον, νὰ ἰσχυροποιήσουμε τὴν ἐρμηνευτικὴ δυναμικὴν τῆς μὲ τὴν συνανάγνωσιν τῶν διδασκαλιῶν πού τὴν συνοδεύουν εἰς τὰς δύο Ἀπολογίαις τοῦ ἁγίου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου. Δεύτερον, νὰ προσδιορίσουμε ἐπακριβέστερα τὴν προτεινόμενη σύνδεσίν τῆς μὲ τὸ βιβλικὸν Ἰω (1.9), κομίζοντας πλείοτερα ἐρμηνεύματα. Δι' αὐτῶν, καὶ Τρίτον. Νὰ παρουσιάσουμε δειγματικῶς τὴν πατερικὴν διδασκαλίαν περὶ σπερματικοῦ λόγου. Τέταρτον, προτιθέμεθα νὰ δοκιμάσουμε συναγωγὴν ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ὁμολόγων πρὸς αὐτὰ προσωρινῶν συμπερασμάτων.

## Α'

Οἱ δύο Ἀπολογίαι τοῦ Ἰουστίνου ἐγράφησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος ἀπὸ γραφέα πρώην φοιτητὴν τεσσάρων τουλάχιστον φιλοσοφικῶν σχολῶν. Καὶ ἀπευθύνονται πρὸς Αὐτοκράτορες, τὴν Σύγκλητον καὶ τὸν Δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Τύποις ὁ Ἰουστίνος ἀπολογεῖται γιὰ τὶς ἄδικες, συκοφαντικὰς καὶ ἰδιοτελεῖς κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγορίες, οἱ ὁποῖες μετὰ ἀπὸ συνοπτικὰς διαδικασίας ἢ μὲ τὴν ἀπλήν ὁμολογίαν «*Ναί, Χριστιανός εἰμι*» μετεβάλλοντο εἰς καταδικαστικὰς ἀποφάσεις κολασμῶν καὶ θανασίμου μαρτυρίου. Κατ' οὐσίαν ὅμως οἱ δύο Ἀπολογίαις ἀποτελοῦν σμικρὸν καὶ συνοπτικὸν πέμπτον χαρᾶς, πίστεως καὶ ἐλπίδος Εὐαγγέλιον. Ἐν ταυτῶ καὶ ἐπὶ ἴσης συνιστοῦν τὴν προωμοτέραν καὶ ὄξυτέραν κριτικὴν (α) τῆς διεφθαρμένης κοσμικῆς ἐξουσίας, (β) τῆς τότε ὄξυσης φιλοσοφίας, (γ) τῆς συνόλου εἰδωλοθεΐας καὶ (δ) τῶν τότε αἰρετικῶν ἢ αἰρετιζόντων. Καὶ ὅλα αὐτὰ συντίθενται καὶ συγγράφονται οἰονεὶ καθ' ὁδὸν ὑπὸ λογικῆς ἐλάφου ἀσθμαινούσης, ἢ ὁποῖα προορᾶται (: ἐπιποθεῖ, προσδοκᾶ καὶ εὐχεται) τὴν ἰδικὴν τῆς ἀνάκρισιν, κολασμόν, ἀποτομήν (...).

Ἡ πρώτη Ἀπολογία μετὰ δυσκολίας εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθεῖ σὲ τέσσαρα μείζονα κεφάλαια (ἐνότητες). Ἐν ἀρχῇ, καὶ μετὰ τὶς οἰονεὶ στερεότυπες προσφωνήσεις, παρουσιάζονται μεταξὺ ἄλλων (καὶ κρίνονται ἄδικες) οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγορίες ὅτι εἶναι ἄθεοι καὶ ὅτι ἡ ὁμολογία ἀκόμη καὶ τοῦ ψιλοῦ ὀνόματος «Χριστιανός» συνιστᾶ ὁμολογία ἀθέου πίστεως ἢ ἀθεότητος, χωρὶς νὰ ἐλεγχοῦν ὁ βίος καὶ οἱ πράξεις τῶν ἐναγομένων Χριστιανῶν (I). Γι' αὐτὸ εἰς τὸ δεύτερον τμήμα ὁ Ἰουστίνος ἀναγγέλλει ὅτι στὰ ἐπόμενα θὰ ἐκθέσει καὶ τὴν πίστη (II-III) καὶ τὰ ἔργα - δηθὲν ἐπιλήψιμες πράξεις τῶν Χριστιανῶν (IV).

Γιὰ τὴν παρουσίαση τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν κομίζονται «ἀποδείξεις», «μαρτυρίες» καὶ «ἄκτα» (acta). Ὅλων αὐτῶν ἀμετάθετον βεβαιότητα πορίζει ἡ ἐνότης τῶν συντελεσμένων προφητειῶν καὶ συντελεσθησομένων ἐπαγγελιῶν. Ὅσα οἱ Προφῆτες ὑπὸ Πνεύματος τοῦ Παναγίου φερόμενοι προαναφώνησαν, μέχρι κεραίας ἐπληρώθησαν. Συνεπῶς, οἱ Χριστιανοὶ πιστεύουν ἀμεταθέτως ὅτι καὶ «ὁ ἀριθμὸς τῶν συντελεσθησομένων» θὰ πληρωθεῖ καὶ θὰ ὀλοκληρωθεῖ μὲ τὴν ἀμοιβή, σὺν τοῖς ἄλλοις, τῶν δικαίων Χριστιανῶν καὶ μὲ τὸν κολασμὸν τῶν ἀδίκων γενικῶς, τῶν διωκτῶν τους εἰδικότερον.

Εἰς τὸ τρίτον τμήμα παρουσιάζονται (α) ἡ ἀτυχὴς πορεία τοῦ Ἰσραὴλ (Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν) οἱ ὅποιοι, πλὴν ὀλίγων τινῶν, ἐπλανήθησαν, καὶ (β) ἡ ἀτυχέστερη πορεία [τῶν ἐθνῶν], ὅλων αὐτῶν ποὺ συνέστησαν καὶ ἐδίδαξαν μυθοπλασίες. Ἄν ὅμως εἰς τὰ δύο προηγούμενα τμήματα ἡ δράση τῶν φαύλων δαιμόνων πορίζεται ἐλάσσονα στοιχεῖα γιὰ τὰ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν βάσιμα «μαρτύρια» (= τὶς ἀποδείξεις), εἰς τὸ τρίτον τμήμα ἡ σχετικὴ θεματικὴ εἰσάγεται ὡς κεντρικὴ καὶ ὑψοῦται ὡς οἰονεὶ πρωταιτιακὴ. Γιὰ πρώτη ἴσως φορὰ στὴν χριστιανικὴ γραμματεία συντάσσεται σύνταγμα περιεκτικὸν γιὰ τὴν δράση τῶν φαύλων δαιμόνων. Οἱ ὅποιοι, ἐφοδιάζοντες τοὺς ποικίλους διδασκάλους μυθοπλασιῶν μὲ ἀφορμὲς ἐκ τῶν Προφητῶν, συνήργησαν στὴν εἰδωλολατρικὴ ἀπομίμησίν τους. Οἱ δράσεις αὐτὲς ἀνεφάνησαν πρὸ τῆς ἐνσάρκου φανερώσεως τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐκορυφώθησαν στὴν Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ καὶ συνεχίζονται ἀδιάπτωτες.

Μὲ τὸ τελευταῖο (IV) τμήμα ὀλοκληρώνεται ἡ ἀναγγελθεῖσα διαχείριση τοῦ ἀπολογητικοῦ σχεδιασμοῦ. Μετὰ τὴν συνοπτικὴν πλὴν καὶ συνεκτικὴν παράθεση τῆς πίστεως, ὁ Ἰουστίνος παρουσιάζει τὸν ἄμεμπτον (χριστιανικόν) βίον καὶ τὶς ὀσιότατες (λατρευτικὲς) πράξεις τῶν Χριστιανῶν (κατήχησις, βάπτισμα, εὐχαριστία, λογία, ἀλληλεγγύη κ.λπ.). Ὡστόσο, ἡ θεματικὴ περὶ τὴν δράση τῶν φαύλων δαιμόνων ποὺ μιμοῦνται εἰδωλολατρικῶς ἀκόμη καὶ χριστιανικὲς ἱεροπραξίες, ἐπανεισάγεται καὶ εἰς τὸ τέταρτο τμήμα.

Ἄν εἰς τὴν Α΄ Ἀπολογία ἐγράφησαν (68+3) παράγραφοι ὑπὲρ τοῦ δικαίου, τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν καὶ κατὰ τοῦ ἀδίκου τῆς ἐξουσίας, κατὰ τῶν φιλοκόμπων καὶ φιλοψόγων φιλοσόφων, κατὰ τῶν μυθοπλαστῶν καὶ τῶν ἐμπνευστῶν τους φαύλων δαιμόνων, εἰς τὴν Β΄ Ἀπολογία ἀπαιτοῦνται μόλις (15) παράγραφοι καὶ μία θεματικὴ ἀναπροσαρμογὴ στὴν ὀργάνωση τῆς ἀπολογητικῆς γραφῆς. Ὁ πεπαιδευμένος διδάσκαλος Ἰουστίνος ἀποδεικνύεται ἐκτὸς ἀπὸ ἄριστος χειριστὴς τοῦ λόγου καὶ πανάξιος χρήσης ὑψηλῶν τεχνικῶν τῆς γραφῆς. Θέτει ὡς θεμέλιον ἓνα δραματικὸ συμβᾶν ἀσύμ-

βατης συζυγίας («τά γενόμενα ἐπὶ Οὐρβίκου») γιὰ νὰ παρουσιάσει τὶς κατὰ Χριστιανῶν κατηγορίες καὶ συκοφαντίες καὶ νὰ τὶς ἀποδείξει ἄδικες καὶ μεροληπτικές. Αὐτὰ ὅμως συνιστοῦν ἀφορμὲς ἢ ἀφορμήσεις. Στὴν πορεία τῆς γραφῆς ἐπιχειρεῖ κάτι ὑψηλότερον καὶ πανοραμικότερον. Προβαίνει σὲ στοιχειοθετημένη δισση σύγκριση. Ἀντιπαραβάλλει καὶ συγκρίνει τὰ δόγματα - πιστεύματα τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὶς δοξασίες τῶν λοιπῶν. Συγκρίνει ἐπίσης τὸν ὁμόλογον πρὸς τὴν πίστη ὅσιον βίον τῶν Χριστιανῶν πρὸς τὸν ἐναγῆ βίον τῶν μὴ Χριστιανῶν.

Βραχυεπῶς ἐκθέσαμε τὶς μείζονες θεματικές τῶν δύο Ἀπολογιῶν προκειμένου νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ πολυεπίπεδος συνάφεια καὶ διασύνδεση τῆς διδασκαλίας περὶ σπερματικῶν λόγων μὲ πλέγμα ὀλόκληρον ἄλλων διδασκαλιῶν τοῦ Μάρτυρος. Ἐν καιρῷ διωγμῶν ὁ λόγιος Χριστιανὸς Ἰουστίνος ἀπευθύνεται ἀφόβως πρὸς τὴν κραταιὰν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὑπερδύναμιν τῆς ἐποχῆς του. Καὶ τύποις ἀπαιτεῖ δικαίαν καὶ ἐμπράγματον κρίσιν ὑπὲρ τῶν ἀδίκως καὶ ἐπὶ φρονήματι μόνον κατηγορουμένων καὶ συκοφαντουμένων ὁμοπίστων του. Τῷ ὄντι ὅμως (α) παρρησιάζεται καὶ ἐκθέτει εὐθαρσῶς κανχόμενος τὴν πίστιν καὶ τὴν βιοτὴν τῶν Χριστιανῶν· (β) ἐλέγχει τὴν πεπαιδευμένην μὲν φιλοσοφικῶς πλὴν ἔκδοτον ἢ ἐνδοτικὴν εἰς τυχάρπαστους μάγους καὶ ψευδοφιλοσόφους αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν. Ἐξ αὐτῶν (α, β) καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου (γ) οἱ δύο Ἀπολογίαι ἀποτελοῦν ἐν ταυτῷ καὶ διαβαθμισμένην κριτικὴν παρουσίαση σχεδὸν τῆς συνόλου φιλοσοφίας καὶ ἀρχαίας γραμματείας («συγγραφεῖς, ποιηταί, φιλόσοφοι»).

Ἡ κριτικὴ ἐφαπλοῦται σταδιακῶς· ἄρχεται ἀπὸ τὴν μία ἄκρη τῶν δαιμονιοληπτῶν καὶ εἰδωλολατρῶν φιλοσόφων, διέρχεται μέσα ἀπὸ τὸν εὐρὺν πολυχῶρον αὐτῶν ποὺ ἔλαβαν ἀφορμὲς γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς δοξασίες ἀπὸ τὸν πρεσβύτερον χρονικῶς Μωσῆν, καὶ καταλήγει στὴν ἄλλη ἄκρη τῶν ὀλιγίστων οἱ ὅποιοι ἐτόλμησαν λόγῳ καὶ ἔργῳ νὰ ἀμφισβητήσουν τὴν σύγχρονή τους καὶ ἐξουσία καὶ εἰδωλολατρία, πληρώνοντας, διὰ τοῦτο, τὸ ἀκριβότερον τίμημα (βλ. Σωκράτης).

## A' . 1

Ἡ δοξασία περὶ τῶν σπερματικῶν λόγων ἀποτελεῖ συστατικὸ κεντρικὸ τῆς στοικῆς φιλοσοφίας, τοῦ Ζήνωνος ἰδιαίτερος καὶ τοῦ Χρυσίππου. Οἱ περισσότερες πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ μεταγενέστερες πραγματεῖες, στὶς ὁποῖες

διασώζονται σπαράγματα - μικροπαραθέματα. Σύμφωνα με αυτά, οί σπερματικοί λόγοι αποτελοῦν τήν (ἀδαπάνητη) δεξαμενή τῆς φύσεως - νοερού θεοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται οί ἀνασυστάσεις τῶν ὄντων, πού ἀκολουθοῦν τίς καθ' εἰμαρμένην (ἄλλως ἐν ὀρισμένοις χρόνοις) γενόμενες ἐκπυρώσεις τοῦ παντός. Ἐν τε εἶναι θεὸν καὶ νοῦν καὶ εἰμαρμένην καὶ Δία πολλαῖς τε ἑτέροις ὀνομασίαις προσονομάζεσθαι. κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν καθ' αὐτὸν ὄντα τρέπειν τὴν πᾶσαν οὐσίαν δι' ἀέρος εἰς ὕδωρ· καὶ ὥσπερ ἐν τῇ γονῇ τὸ σπέρμα περιέχεται, οὕτω καὶ τοῦτον σπερματικὸν λόγον ὄντα τοῦ κόσμου, τοιόνδε ὑπολείπεσθαι ἐν τῷ ὑγρῷ, εὐεργὸν αὐτῷ ποιοῦντα τὴν ὕλην πρὸς τὴν τῶν ἐξῆς γένεσιν· εἶτα ἀπογεννᾶν πρῶτον τὰ τέσσαρα στοιχεῖα πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα, γῆν. λέγει δὲ περὶ αὐτῶν Ζήνων ἐν τῷ περὶ τοῦ ὄλου. (...) γίνεσθαι δὲ τὸν κόσμον ὅταν ἐκ πυρός ἢ οὐσία τραπῇ δι' ἀέρος εἰς ὑγρότητα, εἶτα τὸ παχυμερὲς αὐτοῦ συστᾶν ἀποτελεσθῆ γῆ, τὸ δὲ λεπτομερὲς ἐξαερωθῆ, καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλέον λεπθυθὲν πῦρ ἀπογεννήσῃ· εἶτα κατὰ μῖξιν ἐκ τούτων φυτὰ τε καὶ ζῶα καὶ τὰ ἄλλα γένῃ. (Διογένης Λαερτίου, Βίοι, VII 135, 136)

Σύμφωνα με ἄλλη διατύπωση τοῦ Ἀθηναγόρα, οί δὲ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, κἀν ταῖς προσηγορίαις κατὰ τὰς παραλλάξεις τῆς ὕλης, δι' ἧς φασι τὸ πνεῦμα χωρεῖν τοῦ θεοῦ, πληθύνωσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι, τῷ γοῦν ἔργῳ ἓνα νομίζουσι τὸν θεόν. εἰ γὰρ ὁ μὲν θεὸς πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον ἐπὶ γενέσει κόσμου ἐμπεριεληφὸς ἅπαντας τοὺς σπερματικούς λόγους καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἰμαρμένην γίνεται, τὸ δὲ πνεῦμα αὐτοῦ διήκει δι' ὄλου τοῦ κόσμου, ὁ θεὸς εἷς κατ' αὐτούς, Ζεὺς μὲν τὸ ζέον τῆς ὕλης ὀνομαζόμενος». (Ἀθηναγόρας Πρεσβεία 6. 4. 1 κ.έ.)

Μία τρίτη παραλλαγή τῆς δοξασίας παραδίδει Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός: «εἰ προῖεται λογικοῦ ζῶου σπέρμα ὁ κόσμος, οὐχ ὡς ὁ ἄνθρωπος κατὰ ἀποβρασμόν, ἀλλὰ καθὸ περιέχει σπέρματα λογικῶν ζῴων, περιέχει τὸ πᾶν, οὐχ ὡς ἂν εἴπομεν τὴν ἄμπελον γιγάρτων εἶναι περιεκτικὴν, τουτέστι κατὰ περιγραφὴν, ἀλλ' ὅτι λόγοι σπερματικοὶ λογικῶν ζῴων ἐν αὐτῷ περιέχονται. ὥστε εἶναι τοιοῦτο τὸ λεγόμενον· “ὁ δὲ γε κόσμος περιέχει σπερματικούς λόγους λογικῶν ζῴων· λογικός ἄρα ἐστὶν ὁ κόσμος”». (Πρὸς Μαθηματικούς 9. 103. 8)

Ἀξιοσημείωτη ἐπίσης τυγχάνει καὶ ἡ δοξασία τοῦ συγχρόνου πρὸς τὸν Ἰουστῖνο αυτοκράτορος καὶ (στωικοῦ) φιλοσόφου Μάρκου Αὐρηλίου, σύμφωνα με τὴν ὁποίαν: «Ἐνυπέστης ὡς μέρος, ἐναφανισθήσῃ τῷ γεννήσαντι· μᾶλλον δὲ ἀναληφθήσῃ εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ τὸν σπερματικὸν κατὰ μεταβολήν» (Τὰ εἰς ἑαυτὸν IV 14. 1. 1-2).

Ἡ στωικὴ δοξασία περὶ σπερματικῶν λόγων παρεισέφρησε σὲ μεταγενέστερες φιλοσοφικὲς κατασκευές (τῶν τελευταίων πλατωνικῶν Πλωτίνου, Ἰαμβλίχου καὶ Πρόκλου) καί, τροποποιηθεῖσα, ἀποτέλεσε ἔλασσον στοιχεῖον τῆς περὶ λόγων τοῦ παντός διδασκαλίας (φυσικοί, σπερματικοί, νοητοί...). Οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς γνωρίζουν καὶ ἀναφέρουν χωρὶς νὰ υἰοθετοῦν τὴν σχετικὴ φιλοσοφικὴ δοξασία. Ὅρισμένοι μάλιστα ἐξ αὐτῶν (Μ. Ἀθανάσιος, Μ. Βασίλειος) ἀσκοῦν εὐθεῖα κατεδαφιστικὴ κριτικὴ.

Ὁ ἅγιος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος παραλαμβάνει μόνον τὴν φιλοσοφικὴν τεχνικὴν ἔκφραση, προκειμένου νὰ ὁμιλήσει οἰκείαν γλῶσσαν ἀπευθυνόμενος πρὸς πεπαιδευμένους φιλοσοφικῶς ἄρχοντες ἢ καὶ ἄρχοντα - φιλόσοφον στωικόν. Στὶς δύο Ἀπολογίες ἡ τεχνικὴ ἔκφραση εἰσάγεται στὴ θεολογία καὶ ὑπηρετεῖ τὴν περὶ (ἐνός) Λόγου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ διδασκαλία. Στὶς εἰδικές τοῦ Ἰουστίνου χρήσεις (α) καὶ ἐφαρμογές (β) ἡ φιλοσοφικὴ δοξασία μέσῳ τῆς τεχνικῆς ἐκφράσεως ὑφίσταται ριζόθεν κρυφίαν, πρῶτον, γενναίαν καθαρτικὴν ἀνασύσταση καί, δεύτερον, μετὰ τὴν καθαρτικὴν ἀναδόμησιν κινεῖ, πάλιν κρυφίως, λίαν τολμηρές (θεολογικὲς καὶ) κυρίως φιλοσοφικὲς ἐπ-αναγνώσεις. Κατὰ τὸν Ἰουστίνον, δὲν εἶναι πλέον ἡ φύσις ἢ ὁ κόσμος - θεὸς ἢ ὁ νοητὸς θεὸς ποὺ περιέχει τοὺς σπερματικοὺς πάντων τῶν ἀτόμων λόγους, διὰ τῶν ὁποίων καθ' εἰμαρμένην γίνονται μετὰ τὴν ἐκάστοτε ἐκπύρωσιν οἱ «ἀνα-γενέσεις» τῶν ὄντων. Κατὰ τὸν Ἰουστίνον, ὁ «φανεῖς» ἐσχάτως ὄλος Λόγος καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐχάρισεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ μέρος τοῦ λόγου ὡς σπέρμα «κατὰ δύναμιν δοθέν». Πρόκειται γιὰ «ἐνοῦσαν ἔμφυτον σποράν τοῦ λόγου», ἄλλως γιὰ «ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπου σπέρμα».

Ὁ Λόγος, ὁ φανεῖς ἐσχάτως, ἐφανερώθη ὄλος εἰς τοὺς Χριστιανούς, εἰς ὅσους ἐδιδάχθησαν, ἐβαπτίσθησαν, μετέχουν τῆς Εὐχαριστίας, ἐλεοῦν τοὺς ἐνδεεῖς καὶ προσδοκοῦν τὴν τελικὴν δικαίαν κρίσιν Του (I). Τὸ κατὰ δύναμιν δοθέν ἐν ἀρχῇ σπέρμα - μέρος τοῦ λόγου ἀποτελεῖ ρίζαν προορισμένην νὰ αὐξηθεῖ εἰς δένδρον φέρον καρπούς. Ὅσοι πρὸ τῆς φανερώσεως τοῦ Λόγου τὸ ἐκαλλιέργησαν, ὅσοι ἔζησαν συμφώνως πρὸς αὐτὸν τὸν (μερικόν) ὄρθον λόγον καὶ ἔδωκαν αἱματίνην / αἱμάσσουσαν μαρτυρίαν αὐτῆς τῆς βιοτῆς, ὅσοι ἐκδιώχθησαν, ὅσοι ἐκατηγορήθησαν ὡς ἄθεοι ἀρνούμενοι τὰ εἶδωλα τῶν θεῶν, αὐτοὶ κατὰ τὸν Ἰουστίνον «εἰσὶ Χριστιανοί». (II)

Ὅπως θὰ φανεῖ κατωτέρω, ἡ μετὰ τὸν Ἰουστίνον πατερικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, ἐνῶ κατενόησε καὶ ἐτίμησε τὴν γενναία ἀπολογητικὴ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἑαυτοῦ θεολογικὴ κατασκευή, ἐν τούτοις δὲν τὴν εἰσήγαγε στὴν κεντρικὴ διδασκαλία τῆς. Ἀρκέστηκε σὲ σποραδικὰς μνεῖες - χρήσεις τῆς

θεολογικής πλέον τεχνικής έκφρασεως («σπερματικός λόγος»), και απέφυγε να επαναλάβει το δια ταῦτα εφαρμοστικό περιὶ «Χριστιανῶν πρὸ Χριστοῦ». Οἱ σύγχρονοι πρὸς τὸν Ἰουστίνον και ἐπόμενοι ἀπολογητὲς και συγγραφεῖς προετίμησαν νὰ καταγγέλλουν ὡς εἰδωλολατρικὴν και δαιμονοκίνητον συλλήβδην τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Κορυφαίους μάλιστα ἐκπροσώπους τῆς ἔφθασαν νὰ τοὺς λαιδοροῦν ὡς εὐθηνοὺς και ἰδιοτελεῖς κλέπτες τῶν (ἀρχαιότερων αὐτῶν) μωσαϊκῶν διδασμάτων.

Κατὰ τὴν ἄποψή μας, ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου καθαρτικὴ ἀνα-δόμηση τῆς φιλοσοφικῆς δοξασίας περιὶ σπερματικοῦ λόγου ἀποτελεῖ εἰδικήν, ἔκτακτον, συγγνωστὴν και ἐπιτυχημένην τροπικὴν (για εἰδικοὺς λόγους) ἐλεύθερη μετάφραση τῆς ἐνιαίας και μονογενοῦς ἐκκλησιαστικῆς (= βιβλικῆς και πατερικῆς) διδασκαλίας για τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ και ὁμοίωσιν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀπευθύνθηκε πρὸς παραλήπτες ἐξοικειωμένους με τὴν ἀντίστοιχη φιλοσοφικὴ ὀρολογία.

## Β'

Ὁ Γ. Μαρτζέλος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου περιὶ σπερματικοῦ λόγου εἶναι βιβλική. Για νὰ αἰτιολογήσει τὴν ἄποψή του, ἐπικαλεῖται, χωρὶς ἰδιαίτερες ἀκριβολογήσεις, τὸν στίχον (1.9) ἐκ τοῦ *Κατὰ Ἰωάννην* Εὐαγγελίου: *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.* Ἐξ ὧσων διερευνήσαμε και συνοπτικῶς θὰ παρουσιάσουμε προκύπτει ὅτι τὸ *Ἰω* (1.9), ἐνῶ ἡμπορεῖ νὰ στηρίξει τὴν ἰουστίνειο θεολογικὴ ἀποδόμηση τῆς σχετικῆς φιλοσοφικῆς δοξασίας, ἐν τούτοις σὲ κἂν μία περίπτωση και ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἢ τρόπῳ δὲν ἡμπορεῖ νὰ θεμελιώσει οὔτε τὸ ἰουστίνειο εφαρμοστικὸ «διὰ ταῦτα» (*χριστιανοὶ εἰσι κἂν ἄθεοι ἐνομίσθησαν...*), οὔτε τὸ τελικὸ δισσὸ συμπέρασμα τοῦ Γ. Μαρτζέλου.

Τὸ *Ἰω* (1.9) ἀποτελεῖ ἄρθρον εὐρύτερης ὁμολογίας και μαρτυρίας τοῦ Εὐαγγελιστοῦ και τοῦ Προδρόμου. Τῆς ὁμολογίας αὐτῆς ἔτερον και φαινομενικῶς ἀντιφατικὸν πρὸς τὸ (1.9) ἄρθρον ἀποτελεῖ τὸ ἀκολουθοῦν τρίστιχον (1.10-12): *ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, και ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, και ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, και οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.* Για νὰ λύσουμε τὴν φαινομενικὴ ἀντίφαση, κυρίως ὁμως για νὰ κατανοήσουμε ἀκριβέστερα τὶς σχετικὲς συμπερασματικὲς ἐφαρμογὲς τοῦ Γ.

Μαρτζέλου, προστρέξαμε σε κορυφαίους της ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης και διερευνήσαμε τόσο τυπικά Ὑπομνήματα εἰς τὸ Ἰω (1.9-12), ὅσον και ἄτυπες - διάσπαρτες εἰς πραγματεῖες ἐρμηνευτικῆς ἀποδόσεις τοῦ αὐτοῦ ἔδαφίου.

Πρὶν ἢ μνημονεύσουμε μεῖζονα τινὰ πατερικὰ ἐρμηνεύματα εἰς τὸ Ἰω (1.9-12), ἐπιβάλλεται νὰ ὑπομνήσουμε κάποιαν ξεχασμένην ἐρμηνευτικὴν ἀρχή. Ὅτι δηλαδὴ ἡ χρῆσις, ἀνάγνωσις και κατανόησις τῶν βιβλικῶν γραφῶν τελείται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας και ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ εὐρύτερη περικοπὴ τοῦ ἔδαφίου Ἰω (1.9-12) ἀναγιγνώσκεται μέχρι τῆς σήμερον ἐμμελῶς τὴν Μεγάλην τῆς Ἀναστάσεως Ἑορτήν. Δῆλα και δὴ ἀπευθύνεται γενικῶς πρὸς ὅλους τοὺς πιστοὺς Χριστιανοὺς και ἰδίᾳ πρὸς νεο- φωτιστοὺς - νεο-βαπτισθέντας. Οἱ ὅποιοι ἐκατηγήθησαν εἰς ὅλα τὰ διδάγματα τοῦ ἱεροῦ Διδασκαλείου. Καὶ οἱ ὅποιοι (παλαιοὶ και ἄρτι φωτισθέντες), μεταλαμβάνοντες τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀναφωνοῦν *Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον, εὕρομεν πίστιν ἀληθῆ...* Κατὰ συνέπειαν, λοιπόν, ἐκκλησιαστικὴν, τὸ Ἰω (1.1) κ.έ. προϋποθέτει γνωστὴν στὸν ἀκροατὴν (και στὸν ἀναγνώστην) σύνολη τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν περὶ Θεοῦ, δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, πτώσεως και σωτηρίας διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Οἰκονομίας.

Ὡς ἐξ ἐνὸς και τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος κινούμενοι οἱ ἱεροὶ ἐρμηνευτές, πρῶτον, ἐντάσσουν τὸν στίχο (1.9) εἰς τὴν καθόλου θεολογίαν και, δευτέρον, δι' αὐτῆς και μόνον δι' αὐτῆς ἐρμηνευτικῶς τὸν πολυφωτίζουν. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν τὸν ἀναφέρουν εὐθέως εἰς τὴν τρανοτέραν και λαμπροτέραν πασῶν Θεοφάνειαν τῆς θείας Ἐνσαρκώσεως. Καὶ ἄλλοι ἀναφέρουν τὸν στίχον εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ δύο ἀποδόσεις λειτουργοῦν πάντοτε συμπληρωματικῶς.

Μέγας ὁ Ἀθανάσιος εἰς τὴν *Κατὰ Ἀρειανῶν πραγματείαν* του ἀκριβολογεῖ τὸν φωτισμὸν ἐπὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ γῆς ὑπάρχει κατὰ τὴν Ἐνανθρώπησιν ὁ Κύριος ἐπικαλούμενος τὴν ρηματικὴν και ταυτόσημην δῆλωσίν Του (Ἰω 12. 36, 46).

Μέγας ὁ Βασίλειος στὴν *Ὁμιλία* του εἰς τὸν ΛΓ΄ *Ψαλμὸν* λεπτολογεῖ τίς προϋποθέσεις τοῦ φωτισμοῦ και διορίζει με σαφήνεια: ἀπευθύνεται μὲν τὸ φῶς πρὸς ὅλους, πλὴν μόνον στοὺς δοκιμασθέντες διὰ τῶν πειρασμῶν και ἀξίους ἀναδειχθέντας τὸ φῶς χαρίζεται τὴν φαιδρότητά του. Ὁ ἥλιος φωτίζει μὲν πάντα, οἱ νυχτερίδες ὅμως, οἱ νυχτοπόροι και νυχτοκόποι και νυκτιπόλοι (= οἱ κατὰ τὴν νύκτα πλανώμενοι ἰδίᾳ και βακχεύοντες) δὲν μεταλαμβάνουν τοῦ ἐνὸς και τοῦ ἄλλου φωτός. Οἱ τὰ φαῦλα μάλιστα πράσσοντες μισοῦν τὸ ἐν και τὸ ἄλλο φῶς.



Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς δύο Λόγους (*Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια, Εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα*) ἀναφέρει τὸ Ἰω (1. 9) εἰς τὸ φῶς ὃ παρ' αὐτοῦ λαβόντες ἄνωθεν ἀπ' ἀρχῆς ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἐξοφώσαμεν τε καὶ συνεχέαμεν.

Χρυσοστόμου τοῦ Ἰωάννου ἕξ εισαγωγικὲς καὶ τέσσαρες εἰδικές (Ζ' -Ι') Ὀμιλίες τοῦ σχετικοῦ Ὑπομνήματος συστήνουν τὴν πληρεστέραν σύνοψη τῆς καθόλου θεολογίας περὶ τοῦ φωτός - Χριστοῦ ποῦ φαίνει τοῖς πᾶσι καὶ ἐξ ἀρχῆς. Μὲ τὴν πανοραμικὴν ἰστορήσιν του ὁ Χρυσορρήμων λεπτολογεῖ, μεταξὺ ἄλλων, καὶ αἰτιολογεῖ τὶς συμπεριφορές (τῶν) *τοσοῦτων ἀφωτίστων* (= τοῦ διεφθαρμένου πλήθους, τῶν εἰδωλολατρῶν, τῶν φιλοσόφων, τῶν ἐθνῶν, τῶν Ἰουδαίων, τῶν Ἑλλήνων).

Προκόπιος ὁ Γαζαῖος (*Ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν*) ἐρμηνεύει τὸ Ἰω (1.9) διὰ τῆς ἐν ἀρχῇ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐννοεῖ τὸν συγκεκριμένον φωτισμὸν ὡς *τὴν φυσικὴν ἔφεσιν τε καὶ γνῶσιν τῶν ἀγαθῶν* τὴν ὁποῖαν κατέβαλε ὁ δημιουργὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ οὕτως *διαπλασθέν ἐν ἀρχῇ* (λογικόν) *ζῶον ἠγιάσθη διὰ τοῦ θεοῦ ἐμφυσήματος. Τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος δι' ἁμαρτίαν ἀπέβαλεν.* Στὸ *Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἡσαΐαν* ἡ δωρεὰ τοῦ φωτισμοῦ τοῖς πᾶσι ὀνομάζεται, κατὰ τὸ παύλειον (*Ρωμ.* 2.15), *φυσικὸς νόμος <ἐγγεγραμμένος> εἰς τὰς διανοίας.* Τὸν νόμον αὐτὸν παρέβησαν ἅπαντες. Καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπιδημίας του, ὁ Χριστὸς ἐ χάρισε ἐκ νέου τὸν νόμον - φωτισμὸν.

Θεοφύλακτος ὁ Βουλγαρίας καὶ αὐτὸς ἀναφέρει τὸ Ἰω (1.9) εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ δημιουργίαν (φυσικὸς νόμος, φύσει παιδαγωγῶν) καὶ στὴν εἰς Χριστὸν πίστιν τῶν Χριστιανῶν. Ἀξιοσπούδαστη τυγχάνει θεολογικῶς ἡ προσομοίωση τῶν ἀφωτίστων μὲ ὄσους κατοικοῦν σὲ ζοφῶδες οἶκημα καὶ δὲν ἀπολαμβάνουν τὸν φωτίζοντα τοὺς πάντες ἥλιον. Τὴν ἴδια διπλὴ ἐρμηνεία καταθέτει καὶ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης (*Εἰς τὰ Βαῖα*).

Κυρίλλου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τὸ σχετικὸ ἐρμηνεῦμα συστήνει εὐσύνοπτον δογματικὴν πραγματεία (περὶ δημιουργοῦ, δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, θείας Οἰκονομίας) ἐμβόλιμον εἰς τὸ σχετικὸν Ὑπόμνημά του. Λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας του παρα-θέτομε χαρακτηριστικὸν ἐδάφιόν του θριγκὸν καὶ κρηπίδωμα εἰς ὅσα προηγήθηκα: *χρῆναι δὲ οἷμαι κάκεινο διασκεπτομένους ὄραν. τὰ μὲν λογικὰ τῶν κτισμάτων φωτιζόμενα φωτίζει, κατὰ μετάδοσιν θεωρημάτων τῶν ἐκ νοῦ πρὸς ἑτέραν εἰσχεομένων διάνοιαν, καὶ διδασκαλία μᾶλλον, ἤτοι ἀποκάλυψις, ὁ τοιοῦτος ἂν δικαίως καλοῖτο φωτισμός· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον οὐ διδασκαλικῶς, καθάπερ ἄγγελοι τυχόν, ἢ καὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς Θεὸς*

δημιουργικῶς ἐκάστω τῶν εἰς τὸ εἶναι καλουμένων σπέρμα σοφίας, ἥτοι θεογνωσίας, ἐντίθησι, καὶ ῥίζαν ἐμφυτεύει συνέσεως, λογικόν τε οὕτως ἀποτελεῖ τὸ ζῶον τῆς οἰκείας φύσεως μέτοχον ἀποδεικνύων, καὶ τῆς ἀφράστου λαμπρότητος ὥσπερ τινὰς ἀτμούς φωτοειδεῖς ἐνείεις τῷ νῶ, καθ' ὃν αὐτὸς οἶδε τρόπον τε καὶ λόγον· δεῖ γάρ, οἶμαι, λέγειν ἐν τούτοις οὐ περιττά. διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ πρόπατωρ Ἀδάμ οὐκ ἐν χρόνῳ, καθάπερ ἡμεῖς, τὸ εἶναι σοφὸς ἀποκερδάνας ὁρᾶται, ἀλλ' ἐκ πρώτων εὐθύς τῶν τῆς γενέσεως χρόνων τέλειος ἐν συνέσει φαίνεται, τὸν δοθέντα τῇ φύσει παρὰ Θεοῦ φωτισμὸν ἀθόλωτον ἔτι καὶ καθαρὸν διασφύζων ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀκατήλεuton ἔχων τῆς φύσεως τὸ ἀξίωμα. φωτίζει τοιγαροῦν δημιουργικῶς μὲν ὁ Υἱός, ἅτε δὴ τὸ φῶς ὑπάρχων αὐτὸς τὸ ἀληθινόν, κατὰ μετοχὴν δὲ ἢ κτίσις τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐκλαμπρύνεται, καὶ καλεῖται διὰ τοῦτο καὶ γίνεται φῶς, εἰς τὰ ὑπὲρ φύσιν ἀναβαίνουσα διὰ τὴν τοῦ δοξάσαντος χάριν, καὶ διαφόροις αὐτὴν στεφανοῦντος τιμαῖς (...). (Κεφάλαιον Θ')

Ἀβιάσως προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω δειγμάτων ὅτι τὸ Ἴω (1.9) ἀφ' ἑνὸς ἀδυνατεῖ νὰ στηρίξει κάποια μηχανικὴν (μηχανιστικὴν) λειτουργίαν ἢ αὔξισιν ἢ καρπογονίαν τοῦ σπερματικοῦ λόγου καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑποστηρίζει ὀλοσθενῶς καὶ ὑποβαστάζει ἀραρότως, ἐκκλησιαστικῶς ἐννοούμενο, τὴν καθόλου τῆς Ἐκκλησίας θεολογίαν περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, πτώσεως καὶ ἐνσάρκου Οἰκονομίας.

### Γ'

Ὁ καθηγητὴς Γ. Μαρτζέλος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰουστίνου περὶ σπερματικοῦ λόγου υἰοθετήθηκε ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη πατερικὴ παράδοση. Εἰς ἐπίρωσιν τῆς ἀποψῆς του ἐπικαλεῖται, μεταξὺ ἄλλων, τὸ παράδειγμα (καὶ δύο μαρτυρίες ἐκ) τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: α) τὸν τίτλον τῆς πραγματείας *Πρὸς τοὺς νέους...* καὶ ἕνα ἐδάφιο ἀπὸ τοὺς *Ὅρους κατὰ πλάτος*. Ἡ πραγματεία *Ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, παρὰ τὰ ὅσα ἑλληνοχριστιανικὰ τῆς ἀποδίδονται ἀπὸ εὐθηνούς ἱεροκήρυκες*, παραμένει τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ πείραμα ἐκκλησιαστικῆς ἄσκησης περὶ τὴν μεγίστην δωρεὰν καὶ ἀρετὴν τῆς διακρίσεως κατέναντι τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ἐν γένει γραμματείας. Καὶ διὰ τοῦτο παρακάμπουμε τὴν σχετικὴν ἀναφορά. Εἴμαστε ὅμως ὑποχρεωμένοι νὰ διεξέλθουμε τὸ παρατιθέμενο ἐδάφιο εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ καὶ ἡ τεχνικὴ ἔκφραση “σπερματικὸς λόγος”. Τὸ ἐδάφιο μαζί μὲ τὴν ἐγγύτερη συνάφειά του ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ἐρώτησις β΄.

Περὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, καὶ ὅτι κατὰ φύσιν ἐν ἀνθρώποις ἢ πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου ῥοπή καὶ δύναμις. Οὐκοῦν περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης πρῶτον ἡμῖν διαλέχθητι. Ὅτι μὲν γὰρ χρη ἀγαπᾶν ἀκηκόαμεν, πῶς δ' ἂν τοῦτο κατορθωθῆί, μαθεῖν ἐπιζητοῦμεν.

Ἀποκρίσις.

Ἄδιδακτος μὲν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη. Οὔτε γὰρ φωτὶ χαίρειν, καὶ ζωῆς ἀντιποιεῖσθαι παρ' ἄλλου μεμαθήκαμεν, οὔτε τὸ ἀγαπᾶν τοὺς τεκόντας ἢ θρεψαμένους ἕτερος ἐδίδαξεν. Οὕτως οὖν, ἢ καὶ πολὺ μᾶλλον τοῦ θεοῦ πόθου οὐκ ἔξωθέν ἐστιν ἢ μάθησις· ἀλλ' ὁμοῦ τῇ συστάσει τοῦ ζώου, τοῦ ἀνθρώπου φημί, σπερματικός τις λόγος ἡμῖν ἐγκαταβέβληται οἴκοθεν ἔχων τὰς ἀφορμὰς τῆς πρὸς τὸ ἀγαπᾶν οἰκειώσεως. Ὅνπερ τὸ διδασκαλεῖον τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραλαβόν, γεωργεῖν μετ' ἐπιμελείας, καὶ ἐκτρέφειν μετ' ἐπιστήμης, καὶ εἰς τελείωσιν ἄγειν Θεοῦ χάριτι πέφυκεν. Διὸ καὶ ἡμεῖς, τὴν σπουδὴν ὑμῶν ὡς ἀναγκαίαν τῷ σκοπῷ ἀποδεξάμενοι, Θεοῦ διδόντος, καὶ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς συναντιλαμβανομένων ἡμῖν, τὸν ἐγκεκρυμμένον ὑμῖν σπινθῆρα τοῦ θεοῦ πόθου κατὰ τὴν ἐνδεδομένην ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος δύναμιν διεγείραι σπουδάσομεν. (Ὅροι κατὰ πλάτος Β΄)

Ὁ Μέγας καὶ τρανὸς Βασίλειος παραδίδει ἐν προκειμένῳ ἀμιγῆ περὶ ἀνθρώπου θεολογίαν. Καὶ τὸ πρᾶττει τεχνηέντως. Ἐνῶ ἐν ἀρχῇ παραχωρεῖ γενικῶς τὸ ἀδίδακτον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, ἐν συνεχείᾳ τὸ ὀρίζει ἀκριβέστερον. Αὐτὸ πού ἐγκαταβέβληται ὁμοῦ τῇ συστάσει τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἢ ἀγάπη ἐτοίμη καὶ τετελειωμένη, ἀλλὰ κάποιος σπερματικός λόγος ὁ ὁποῖος ἔχει (καὶ φέρει) οἴκοθεν τὴν ἀφορμὴν τῆς πρὸς τὸ ἀγαπᾶν οἰκειώσεως. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπιφέρει: ὅποιος ἢ ἐκεῖνος πού θά ἐγγραφεῖ φοιτητὴς εἰς τὸ μέγα Σχολαρχεῖον τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ὀφείλει κατὰ φυσικὴν τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀγορῶν ἀκολουθίαν—

- α) νὰ ρίψει τὸ σπέρμα εἰς γῆν τῆς καρδίας του ἀγαθὴν, μὴ ἔχουσαν τριβόλους, ζιζάνια ἢ πέτρας,
- β) νὰ γεωργεῖ τὸν ἀγρὸν τῆς καρδίας του μετ' ἐπιμελείας, σύντονῃ σπουδῆς, ἰδρωτός καὶ ὑπομονῆς,
- γ) νὰ ἐκτρέφει τὸ φυτόν ἐκ τοῦ σπέρματος - λόγου - ἀφορμῆς μετ' ἐπιστήμης, ἥγουν μετὰ προγράμματος τροφῆς πνευματικῆς καὶ ἀρδεύσεως ρείθρων μυστικῶν ἢ ἔστω τῶν δακρῦν του. Καί, τέλος, ἂν ἀξιωθῆί, ἂν οἱ καιροὶ φανοῦν εὐκτατοί,

δ) νά φέρει εἰς τελείωσιν τὸ σπέρμα, καὶ φυτόν, καὶ τέλειον δένδρον, τούτεστιν εἰς καρπογονίαν, δηλαδή εἰς τὴν πρὸς Θεὸν ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἀγάπην.

Ὁ καθηγητὴς Γ. Μαρτζέλος ἐννοεῖ τὴν ὡς ἄνω διαδικασίαν ἰσχύουσαν γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Πασῶν τῶν ἐποχῶν. Ἐπιφέρει μάλιστα μὲ ἄλλην ἀφορμὴν τὸ λίαν τολμηρὸν δογματικῶς καὶ πάντως πρωτ-ακουγόμενον ὅτι ὁ αὐτὸς Λόγος “ἐνεργεῖ πλήρως ὡς σαρκωμένος Λόγος μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ μόνο ὡς σπερματικὸς λόγος ἐκτὸς αὐτῆς”.

Ὁ τρανὸς ὁμως Βασίλειος δογματίζει ὑπεναντίως: ὅτι τὸ ὡς ἄνω πρόγραμμα (α' - δ') ἄγεται εἰς τελείωσιν “*Θεοῦ χάριτι*”. “Ὅτι τὸ σπέρμα, ἄλλως ἐγκεκρυμμένος σπινθηρ τοῦ θείου πόθου, διεγείρεται *κατὰ τὴν ἐνδεδομένην ἡμῖν τοῦ Πνεύματος δύναμιν*”. Καὶ αὐτὰ ὁμως τὰ διοριστικὰ τοῦ προγράμματος δὲν ἐξαρκοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μέγας Ἱεράρχης ἐγκιβωτίζει τὴν ὡς ἄνω διδασκαλίαν εἰς τὸ ὅλον περὶ ἀνθρώπου σχέδιον τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς Β' ἀποκρίσεως (§§ 3-4) παραδίδει θεσπεσίαν σύνοψιν τῆς περὶ ἀνθρώπου δημιουργίας, πτώσεως, δωρεᾶς τοῦ Νόμου καὶ ἐνσάρκου Οἰκονομίας διδασκαλίας. Καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης Ἀποκρίσεως θέτει κεφάλαιον τοῖς ἄνω εἰρημένοις ὡς ἀκολούθως:

*Ὅτι μὲν οὖν ὁ νόμος  
τῶν σπερματικῶς ἐνυπαρχουσῶν ἡμῖν δυνάμεων  
γεωργός ἐστι καὶ τροφεύς,  
εἴρηται ἡμῖν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις.*

Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, ἡ γεωργία καὶ τὰ τροφεῖα τῶν σπερμάτων - δυνάμεων παρέχονται ὑπὸ τοῦ “νόμου”. Αὐτοῦ τοῦ νόμου ποὺ ἔδωκεν ὁ ἄσαρκος Λόγος εἰς τοὺς παλαιοὺς καιροὺς μετὰ τὴν πτῶσιν. Αὐτοῦ τοῦ νόμου ποὺ ἐπανάλαβε ρητῶς καὶ ἐπλήρωσεν ὁ αὐτὸς Λόγος πλέον σεσαρκωμένος. Συνεπῶς, ἐνῶ ἡ ἐν ἀρχῇ καταβολὴ τῶν σπερματικῶν λόγων - δυνάμεων ἐχαρίσθηκε πρὸς ὅλους, ἡ καλλιέργεια, αὔξησις καὶ τελείωσὶς τους ἐπιτυγχάνεται ὑπὸ τοῦ πεπληρωμένου Κυριακοῦ Νόμου. *Ὡν οὖν αὐτὸς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν προλαβὼν τὰ σπέρματα, τούτων ἀκολούθως καὶ τοὺς καρποὺς ἐπιζητεῖ λέγων Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους...*

### Δ'

Ἀπὸ τίς ἀνωτέρω δειγματικὲς ἀναγνώσεις τῶν πηγῶν προκύπτει ὅτι ἡ ἰουστίνειος διδασκαλία περὶ σπερματικοῦ λόγου ἐρμηνεύεται ὀρθῶς καὶ καθίστα-

ται θεολογικῶς ἰσχυρὰ μόνον ἐὰν ἐνταχθεῖ α) στήν καθόλου διδασκαλία, ζωὴ καὶ ἐποχὴ τοῦ Μάρτυρος, καὶ β) στήν καθόλου ἐκκλησιαστικὴ (βιβλικὴ καὶ πατερικὴ) παράδοση. Ἄλλως κινδυνεύει αὐτὴ, κινδυνεύουμε κι ἐμεῖς νὰ θεολογοῦμεν κινούμενοι ἀπερισκέπτως εἰς μεθόριον τῶν στωικῶν ἐκπυρώσεων καὶ τῆς γνωστικῆς ψευδο-ἀριστοτελικῆς πανσπερμίας. Ἀσυγκρίτως πλεονοτέρα ἀπαιτεῖται θεολογικὴ ἀκριβολόγησι, ὅταν ἐπιχειρῶμεν νὰ τὴν μεταφέρουμε ζῶσα καὶ λειτουργικὴ στὰ καθ' ἡμᾶς καὶ μάλιστα νὰ τὴν θέσουμε ὑποβάθρα (δογματικῆ;) εἰς τοὺς συγχρόνους διαλόγους. Ἡ μεταφορὰ τῆς (ἄλλως, ἐπικαιροποίηση) δύναται νὰ ἀποβεῖ ἐπωφελὴς ἐὰν, σὺν τοῖς ἄλλοις, συν-απο-κομίζει σὸ σήμερον ὅλα τὰ μείζονα συστατικὰ πού συνέταξε ὁ Μάρτυς δημιουργός τῆς.

Ὁ ὁποῖος, πτυχιούχος ἀπὸ τὸ διδασκαλεῖον τοῦ Χριστοῦ, ἔμαθε καὶ δίδαξε τὴν σύνολη ἱερὰν ἱστορίαν ἀπ' ἀρχῆς τῆς δημιουργίας ἕως τῆς συντελείας. Κι ἐνόησεν τὰ ἀτυχῆ ἐνδιάμεσα μικροσυμβάντα ὡς προσωρινὰς ἀποπτώσεις, ὡς παρενέργειες τῆς δουλείας εἰς τοὺς φαύλους δαίμονας. Αὐτῆς τῆς δουλείας κατήγγειλε συνεργοὺς ὁ Ἰουστίνος τοὺς “εὐσεβεῖς καὶ Πίους” ἄρχοντες, τοὺς ὀργανικοὺς διανοουμένους καὶ φιλοσόφους τῆς αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς. Τὸν ἀκολασταίνοντα, φιλόσογον, φιλόκομπον, φιλόδοξον τάχα καὶ φιλοσοφικὸν κρήσκεντα. Ὡς φανερώματα μάλιστα τῆς δουλείας τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς φαύλους δαίμονας ἐδιάβασεν ὁ Μάρτυς ἀφόβως ἐνώπιον τῶν Αὐτοκρατόρων τὰ πολυειδῆ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν, τὴν θεοκτόνον ἀγνωσία τῶν Ἰουδαίων, τὴν ἀκολασταίνουσα πολυθεΐα τῶν Ἑλλήνων, τὴν κλειψίτυπον ἐκ τοῦ Μωσέως ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τὶς ἐψωνισμένους κάποιων συγχρόνων του αἰρετικὰς ἰδιοκατασκευές, τὶς μαγεῖες καὶ ἄλλα συγγενῆ. Ἀκόμη καὶ τὶς διώξεις - καρατομήσεις τῶν συγχριστιανῶν ἢ μαθητῶν του εἶδεν ὁ ἅγιος Μάρτυς ὡς εὐθηνὸν λαϊκὸν θέαμα πού προσέφεραν δαιμονιόληπτοι φιλόσοφοι καὶ ἄρχοντες εἰς τὸν χύδην ὄχλον.

Ὁ σύγχρονος Ἰουστίνος θὰ ψάξει ἐνδεχομένως νὰ εὔρει διὰ τῆς ἐρεῦνης του κάποιον σύγχρονον Σωκράτη ἢ Ἡράκλειτον. Ὁ αὐτὸς ὅμως θὰ ἔχει ἤδη προβλέψει τὸ ἐκσυγχρονισμένον πλέον μαρτύριόν του: α) τὸ διαρκείας, ἤτοι τῆς συνείδησός του, β) τῶν παντοίων καρατομήσεων. Ἀφοῦ ὁ σύγχρονος Ἰουστίνος, ἀπολογούμενος ἐγγράφως καὶ δημοσίᾳ διὰ τὴν πίστιν του, ἄλλως διαλεγόμενος μετὰ τῆς στυλπνῆς καὶ ἀειφόρου ἐξουσίας, θὰ τὴν ἐλέγχει ἐπειδὴ (κατα-)δικάζει διὰ τὴν πίστιν καὶ οὐχὶ γιὰ πράξεις δῆθεν ἀνόσιες. Θὰ τὴν ἐλέγχει, ἀφοῦ, ὡς ἀπαίδευτος, δορυφορεῖται ὑπὸ συγχρόνων κυνικῶν, κιναιδῶν καὶ φιλοκόμπων ψευδοφιλοσόφων.

Ὁ σύγχρονος Ἰουστίνος θὰ διαλεχθεῖ βεβαίως γραπτῶς καὶ δημοσίᾳ πρὸς σύγχρονον τινὰ Ἰουδαῖον Τρύφωνα. Καὶ θὰ εὔρει ἐνδεχομένως κάποιους σύγ-

χρονους μοναχικούς Ἰουδαίους, οἱ ὅποιοι τιμῶν τὴν ἀρχῆθεν δωρεὰν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, τὴν ἔμφυτον ἐκ τοῦ Λόγου λογικότητα, τὴν διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Πλὴν καὶ θὰ ἀπευθυνθεῖ δριμύς πρὸς ἄλλους συγχρόνους Ἰουδαίους οἱ ὅποιοι μιμοῦνται ἐλευθέρως τοὺς πατραλοῖες προπάτορές τους. Οἱ ὅποιοι ἐμμένουν νὰ μὴ γνωρίζουν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ καί, δι' αὐτοῦ, οὔτε τὸν Πατέρα. Οἱ ὅποιοι ἐμμένουν νὰ ἀγνοοῦν τὰς φωνὰς τῶν παλαιῶν Προφητῶν (...).

Ὁ σύγχρονος ἐπίσης Ἰουστίνος θὰ διαλεχθεῖ πρὸς παλαιούς καὶ σύγχρονους αἵρετικούς καὶ ποικιλώνυμους νεο-γνωστικούς. Τῶν ὁποίων θὰ ἀνατάμει τὶς ἰδιοκατασκευές καὶ ἐντὸς αὐτῶν θὰ διαγνώσει τὰ πανάρχαια ἰοβόλα σπέρματα τοῦ πονηροῦ.

Ὁ σύγχρονος ἐπίσης Ἰουστίνος θὰ διαλεχθεῖ πρὸς παλαιές καὶ σύγχρονες θρησκείες. Θὰ τὶς ὀνομάσει ἀπαθῶς *εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον* καὶ θὰ τὶς περιγράψει ἀναλυτικῶς καὶ ἀνθρωπομετρικῶς μὲ τὸν τρόπο τοῦ ἀρχαίου καὶ προφητάνακτος Ψαλμωδοῦ.

Καὶ πάντως εἰς τὸν σύγχρονον Ἰουστίνον θὰ περισσεύσει χρόνος ὀλίγος ἐρευνητικὸς καὶ δύναμις πλειοτέρα προσευχῆς. Γιὰ νὰ προσευχηθεῖ ὑπὲρ ὅλων τῶν συνανθρώπων του. Ἰδίᾳ ὑπὲρ αὐτῶν ποὺ παλαίουν δυναστευόμενοι ὑπὸ ἀχρείων ἐξουσιῶν. Θὰ εὐχηθεῖ ὑπὲρ ὄμβρων εἰρηνικῶν ποὺ θὰ ποτίσουν τὴν ρίζαν καὶ τὸ σπέρμα τῆς ἀρχῆθεν δωρεᾶς, ὥστε νὰ ἀυξηθεῖ εἰς δένδρον ποιοῦν καρπούς.

Ὁ σύγχρονος Ἰουστίνος φέρει τὴν σήμερον ἐπαχθέστερον τοῦ παλαιοῦ φορτίου. Καὶ δι' αὐτό, ἐνδεχομένως, ὁ τρανὸς Θεὸς νὰ τὸν λυπηθεῖ. Δηλαδή, νὰ τὸν ἱκανώσει. (...).

Κεφάλαιον ἐπιθέτουμε εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐδάφιον χαρακτηριστικὸν ἀπὸ τὸ *Ἐπίσημον* τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον*. Τύποις, τοῦ ὑπερτίτλου ἐξηγητικόν. Οὐσία δ' ὅμως, ἐρμηνευτικὸν καὶ θεραπευτικὸν γιὰ τὰ παντοῖα τῆς ὀράσεως νοσήματα. Παλαιά, νεότερα ἢ καὶ ἀρτιφανῆ:

“καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω”. (Ἰω 1.10β)

*Νήφει πάλιν ὁ πνευματοφόρος, καὶ φθάνειν ἐπιέγεται τὰς παρὰ τινων εὐρεσιλογίας· θαυμάσεις δὲ πάλιν τὸν ἐν τοῖς θεωρήμασι λογισμὸν. φῶς ἀληθινὸν ἀπεκάλεσε τὸν Υἱὸν, δισχυρίσατό τε φωτίζειν αὐτὸν πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· πρὸς δέ γε τούτῳ, ὅτι καὶ “ἦν ἐν τῷ κόσμῳ φησὶν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο”. ἀλλ' εἶπεν ἄν τις εὐθύς ἡμῖν τῶν δι' ἐναντίας, Εἰ φῶς*

ἦν ὁ Λόγος, ὃ οὔτοι, καὶ εἰ φωτίζει παντὸς ἀνθρώπου καρδίαν, εἰς θεογνωσίαν δηλονότι καὶ εἰς σύνεσιν ἀνθρωποπρεπῆ, καὶ εἴπερ ἦν αἰεὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτὸς ἦν ἐργάτης αὐτοῦ, πῶς ἠγνοήθη καὶ εἰς χρόνους οὔτω μακροῦς· οὐκοῦν οὐκ ἐφώτιζεν, ἀλλ' οὐδὲ ὄλως ὑπῆρχε τὸ φῶς αὐτός. Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα θεωρότερον ὁ θεολόγος ὑπαντιάζει λέγων ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω· οὐκ αὐτὸς δι' ἑαυτὸν ἠγνοήθη, φησὶν· αἰτιάσθω δὲ ὁ κόσμος τὴν οἰκειαν ἀσθένειαν. φωτίζει μὲν γὰρ ὁ Υἱός, ἀπαμβλύνει δὲ τὴν χάριν ἢ κτίσις. ἐδανείζετο τὸ βλέπειν ἵνα τὸν κατὰ φύσιν νοήσῃ Θεόν, καὶ δεδαπάνηκεν ἀσώτως τὸ δοθέν, μέχρι τῶν ποιημάτων ἔσθησε τῆς θεωρίας τὸ μέτρον· ἐνάρκησε τὸν ἐπέκεινα δρόμον, κατέχωσε ὀρθυμίαις τὸν φωτισμόν, ἠμέλησε τοῦ χαρίσματος, ὅπερ ἵνα μὴ πάθοι, νήφειν ὁ Παῦλος κελεύει τῷ οἰκείῳ μαθητῇ· οὐδὲν οὖν ἄρα πρὸς τὸ φῶς ἢ τῶν φωτισθέντων φαυλότη· ὅνπερ γὰρ τρόπον ἀνίσχει μὲν ἅπανσι τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ὠφελεῖται δὲ οὐδὲν ὁ τυφλός, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἡλιακῆς ἀν' εὐλόγως κατηγορησάμεν ἀγῆς, αἰτιασώμεθα δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ὄψεως πάθος· ἢ μὲν γὰρ ἐφώτιζεν, ἢ δὲ τὸν φωτισμόν οὐκ ἐδέχετο· οὕτως οἴμαι δεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐννοεῖν, ὅτι φῶς μὲν ἔστι τὸ ἀληθινόν “ὁ δὲ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου”, καθὰ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, “ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ ἀνγᾶσαι τὸν φωτισμόν” ἐν αὐτοῖς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. τύφλωσιν δὲ φαμεν τὴν ἐν τούτοις ὑποστῆναι τὸν ἄνθρωπον, οὐκ εἰς ὀλόκληρον τοῦ φωτὸς ἐρημίαν ἐρχόμενον· σφύζεται γὰρ ἐν τῇ φύσει πάντως ἢ θεόδοτος σύνεσις· ἀλλ' εἰς ἔξιν ἀμαθεστέραν κατασβεन्नύμενον, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ χεῖρω παρατροπαῖς καταμαραίνοντά πως καὶ κατατῆκοντα τὸ τῆς χάριτος μέτρον· διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος μελωδός, ὅτι τὸν τοιοῦτον ἡμῖν ἄνθρωπον ὑποκρίνεται, τότε δὴ καὶ δικαίως καταφωτίζεσθαι παρακαλεῖ, λέγων ὡς πρὸς Θεόν “Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου· Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκε”, τὸ θεῖον ἐν ἡμῖν ἀναζωπυρήσαντα φῶς, καὶ ὡσπερ τινὰ λήμην τῶν τῆς καρδίας ὀφθαλμῶν ἐκκαθαίροντα τὸν ἐξ ἀρχαίας ἀμαθίας ἐπισκῆψαντα σκοτισμόν. ἀχαριστίας οὖν ἅμα καὶ ἀναισθησίας ὁ κόσμος ἐν τούτοις ὑπομένει γραφήν, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀγνοήσας γενεσιουργόν, καὶ τὸν ἐκ τοῦ πεφωτίσθαι καρπὸν οὐκ ἀγαθὸν ἐπιδειξάς, ἵνα φανῆται λοιπὸν ἐπ' αὐτῷ κάκεινο πάλιν ἀληθές, τὸ ἐφ' υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ προφητικῆς ἀδόμενον φωνῆς, “Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. ἦν γὰρ ὄντως ὁ τοῦ πεφωτίσθαι καρπός, ἢ ἀληθῆς περὶ τοῦ Μονογενοῦς διάληψις, σταφυλὴ τις ὡσπερ κληματίδος ἐξηρητημένη, τῆς ἀνθρώπου διανοίας φημί, καὶ οὐχὶ τὸ ἐναντίον, ἢ εἰς πολύθεον ἔλκουσα πλάνην ἀβουλία, ὀξείας ἀκάνθης δίκην, ἐν ἡμῖν ἀνατέλλουσα καὶ πλήττουσα πρὸς θάνατον ταῖς ἀπάταις τὸν νοῦν.